

Egy írónő ürügyén

A női önfenntartás stratégiái az úri középosztály egzisztenciális válságával szemben a 19–20. század fordulóján

Belovári Anita*

Abstract **Apropos of a Female Author. Women’s Self-Sufficiency Strategies Against the Subsistence Crisis of the Hungarian Gentry Middle Class at the Turn of 19th and 20th Century.** In Hungary the first few decades of the 20th century were a period of great importance for the emancipation of women. Whereas women in general had more and more opportunities to work, their social status greatly affected the freedom they could enjoy in different spheres of social life. Based on the autobiography of renowned female author Júlia M. Hrabovszky, the paper analyses the way women of conservative gentle middle class origin could create a financial background that gave them security.

Keywords women’s history, social and cultural history of Hungary, conservative feminism, Júlia M. Hrabovszky

Bevezetés

„Amióta a feminizmus fennen lobogtatja zászlóját, nem ritka eset, hogy nők jelentékeny sikereket érnek el olyan pályákon, amelyeken azelőtt csak férfiak – az állítólagosan egyedül hivatottak – arattak babérokat. Erős akarattal, lankadatlan buzgalommal, szívósággal az asszony lassan-lassan helyet szorított magának minden téren, érvényesülése napjainkban már nem ritkaság.”¹ Első olvasatra úgy tűnhet, hogy a fenti – környezetéből kiragadott – idézet írója elszánt követője a fennen lobogó feminista zászlónak. De nézzük, hogyan folytatódik az egyébként 1912-ben megjelent szöveg: „De azért még jelenleg is ritka az a nő, aki olyan tudományokban, melyek nemcsak komoly elmélyedést, alapos tudást, vasszorgalmat, de testi fáradalmakat is igényelnek... nem mindennapi sikerről tudna fölszámolni. Mert hiába! Testi erőben a nő nem versenyezhet a férfival, a teljesen ép, erős szervezetű nő kevés. Az anyaság terhes földadata túlságosan igénybe veszi a nő fizikumát, kiszivattyúzza testi erejét.”² Látható, hogy a szerző itt már ellentmond a korabeli harcos feministák teljes egyenlőséget hirdető

* Kaposvári Egetem Pedagógiai Kar
E-mail: belovari.anita@ke.hu

¹ M. Hrabovszky 1912, 189.

² Uo. 189.

jelszavainak, már csak azzal is, hogy vélelmez olyan területeket – és fizikai korlátokat –, amelyben a nők nem tudják követni férfitársaikat, ugyanakkor céloz rá, hogy mi a nők valódi hivatása. A továbbiakban ezt a gondolatmenetet így folytatja: „*Azért nem ritka eset, hogy a nők, ha testtel-lélekkel hivatásuknak akarják szentelni magukat... lemondanak a családi élet boldogságáról. Az ilyen nők, áldozatot hozva hivatásukért, a tudomány vagy művészet igazi, fölkent papnői lesznek, a mellőzött mirtuszkoszorú helyett a dicsőség fon fejükre babérokoszorút és nevüket aranybetűkkel jegyzi fel az utókor.*”³ A sorokból kiolvasható, hogy a szerző rokonszenvvel fordul az önmagukat megvalósítani kívánó hölgyek felé, ugyanakkor azonban visszhangozza a kor divatos középosztálybeli álláspontját – amely bizony gyökeresen eltért a Magyarországon ekkortájt még igencsak gyerekcipőben járó feminista mozgalom törekvéseitől –, amely szerint a nőnek, ha már munkát vállal, csak saját nemének fizikailag és lelkiileg megfelelő elfoglaltságról lehet szó. Az egyébként középosztálybeli szerző annyiban eltér rétegének felfogásától, hogy a munkavállalást, tanulást, háztartáson kívüli tevékenységet nem feltétlenül elítélően fogja fel, saját sorsából adódóan ezt nem is tehetné saját osztálypozíciói feladása nélkül.

Tanulmányunk célja, hogy a fenti sorok írójának visszaemlékezéseinek keresztül rávilágítsunk arra, hogyan juthatott az úri középosztály egy többé-kevésbé prominens képviselője – életének fázisai hol jobban, hol kevésbé engedték, hogy erről beszélhesünk –, társadalmi rétegétől akár ennyiben is elhajló véleményre; mi vihette rá arra, hogy egy kötetben szerepeljen a radikális nőmozgalom – nemcsak Magyarországon, de nemzetközi szinten is – elismert képviselőivel.⁴ Ugyanakkor az a kérdés is érdemes a vizsgálatra, hogy miképpen tehetette meg ezt egyáltalán középosztálybeli presztízsének erőteljesebb sérelme nélkül. Heller Ágnes szerint az önéletrajzi elbeszélés fikciónak tekinthető, emléknymokat közvetít ugyan, de soha nem teljesen autentikus, hiszen a későbbi tapasztalatok alakítják – mivel nem a történés pillanatában jegyzi le (a szubjektum még ekkor is befolyásolná) – és „*a narratíva manipulatív megszerkesztése Mások felé irányul, azaz elsősorban az objektív személy prezentációját célozza, de egy idő múlva az emlékező többnyire önmagának is ezt a fabrikált élettörténetet beszéli el.*”⁵ Amikor önéletrajzot alkalmazunk történeti forrásként, ezt a szempontot természetesen mindig szem előtt kell tartanunk. Jelen sorok szerzője arra törekedett, hogy a visszaemlékezésnek azokra a mozzanataira építse mondandóját, amelyek a szubjektumtól elválaszthatók, az általános társadalmi rétegjegyekről árulkodnak inkább, mint személyes élettörténetről. A cél nem egy bizonyos személy életútjának feltárása volt, sokkal inkább szemügyre venni társadalmi csoportja egy jellegzetes képviselőjének életkereteit, hogy ennek segítségével árnyalhassuk a teljes csoport sajátosságos vonásait.

Az úri középosztály és normái

Írásunkat tehát M. Hrabovszky Júlia önéletrajzára alapozzuk, amelyet a hölgy saját bevallása szerint unokaöccse, Márai Sándor ösztönzésére alkotott meg. A memoár

³ Uo., 189–190.

⁴ Bedy-Schwimmer Rózsáról és Glücklich Vilmáról van szó, akik mindketten alapítói voltak az 1904-ben létrejött Feministák Egyesületének. Bedy-Schwimmer később Károlyi Mihály kormányának kihelyezett nagykövete lett, ahol azonban nem akkreditálták. Élete második felét az Egyesült Államokban töltötte, ahol szintén élénk közéleti tevékenységet folytatott.

⁵ Heller 2015, 77.

alkotója maga is irodalmár, a század első negyedének ismert publicistája és írója, aki azonban ezen művének megalkotásakor már „kiment a divatból”, idős matrónaként nyelvtanításból élt. Ugyanakkor élete végéig megőrizte elveit, amelyek – nem túlzás állítani – egyértelműen „úri” neveletéséből fakadtak, valamint elveihez illő tartását és viselkedéskultúráját.

Kifejezetten jómódú családba született 1858-ban, édesapja korai halála azonban nagyon korán megfosztotta attól a privilegizált társadalmi pozíciótól, amelynek visszaszerzése ezután egész életének meghatározó vezérfonala maradt, bár tulajdonképpen mindvégig sikertelenül. Nélkülözéshez nem szokott, öt gyermekkel egyedül maradt édesanyja hősiés kísérleteket tett a lehetetlennek tűnő vállalkozásra: megmenteni a látszatot, és származásuknak megfelelő „úri” életmódot biztosítani a családnak. Ez csak rengeteg kompromisszum, áldozat és – nem utolsó sorban – tágabb familiáris segítséggel sikerülhetett, és végig csak felszínes sikerekkel járt, hiszen csupán látszat szinten működött. Mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a lányoknak már korán kereső foglalkozás után kellett néznie, egy olyan világban, amely a női munkavállalással szemben messze nem volt elfogadó. Ezt az álláskeresőt pedig erősen nehezítette a képzettség hiánya, hiszen éppen az elszegényedés miatt, a gyermekek minőségire hangolt taníttatása torzóban maradt. A család – ha perifériálisan is –, de mindvégig megmaradt társadalmi osztályának keretei között, nem kis mértékben a rétegre jellemző szélesebb familiáris összetartásának köszönhetően, ugyanakkor fel kell ismerni a korszellemet is: azaz aényt, hogy az idő előre haladásával az ún. úri középosztály egyre nagyobb tömegei voltak kénytelenek szembenézni ugyanazzal a problémával az anyagi ellehetetlenüléssel és az abból eredő nehézségekkel. Ez a – ezen írás keretein belül nem részletezendő – folyamat egyre kevésbé tette lehetővé, hogy az alsó jövedelemhatár meghatározásával a középosztályt pontosan behatárolhatóan elhelyezzük a korabeli társadalom gazdasági struktúrájában. Az úri középosztály egyre nagyobb számú képviselője indult el a kispolgárisodás útján, görcsösen próbálva azonban megőrizni eredeti rétegjegyeit, amelyek meghatározóak voltak magasabb presztízsnek megőrzésében. Ez a középosztály társadalmilag már megrendült, származásilag meglehetősen heterogén volt, és ebben a nagyon plasztikus helyzetben, ebben a nagyon bizonytalan világban az utolsó kézzelfogható kapcsot az áhított társadalmi ranghoz éppen az „úriságtól” el nem választható életstílus megőrzése jelentette.⁶ Ez a sok esetben minden anyagi erőforrásukat meghaladó, a külső szemlélő számára az elért eredménnyel messze nem kifizetődő, reménytelen erőfeszítés határozta meg a Hrabovszky család, és a későbbiekben a már önálló sodott Júlia mindennapjait is, egészen a haláláig.

Mielőtt azonban túl messzire szaladnánk, el kell helyeznünk hősnönket a korabeli társadalmi palettán. Számunkra meggyőző érveléssel Kövér György rámutatott,⁷ hogy Hrabovszky Júlia születésének idején (1858) – de már korábban is – Magyarországon az „egy és ugyanazon nemesség” kifejezés, már csupán a jogi fikció kategóriájába sorolható. Ez okból a társadalmi elhelyezkedés meghatározásához a Max Weber által definiált „viselkedésszociológiai értelemben vett rend” fogalmát és ismérveit használtuk: eszerint a státuszt meghatározó tényezők: 1. az életvitel, 2. a formális nevelés, 3. a származás és a foglalkozási presztízs.⁸ Ezek közül elsőként – a vizsgált alany szemé-

⁶ Gyáni 1998, 224–241.

⁷ Kövér 1998, 59.

⁸ Uo.

lyes kronológiájából kiindulva – a származást vizsgáljuk, azaz alátámasztható-e Hrabovszky Júlia esetében az önmagára kötelező érvényűnek tekintett „úri” mentalitása családjának születési körülményeiből adódóan. Mennyiben gyökerezik önazonosságának tudata a család presztízisének hagyományos rendi, illetve weberi értelemben vett „szociális osztálybéli” elhelyezkedésében? Igazolható e saját magáról alkotott képe a családi viszonyok által?

Amennyiben a hagyományos értelemben vett rendi származástudatot vizsgáljuk, egyértelműen meg kell állapítanunk, hogy hösnőnk „vér szerinti” származása alapján elhelyezhető a történelmi köznemesség tagjainak sorában, bár ő maga eredetének eme aspektusát igen kevésbé hangsúlyozza – kiemelve ezzel, hogy a heterogén középosztályban a nemesi eredet egyre kisebb szerepet játszik a hivatás presztízsemelő rangjához képest. Édesapjáról nem is tartotta fontosnak kiemelni a nemesi származást, annál többször emlegeti közhivatali szerepléseit. Életének egy – anyagi helyzetét tekintve nagyon hátrányos – szakaszáról, amelyben felvetődött a lehetősége, hogy apja érdemeire való hivatkozással kegydíjért folyamodjon, így nyilatkozott: „*Atyám, mint volt királyi hétszemélynök, a legfőbb hét bíró egyike, egykoron designált igazságügy-miniszter, és akinek érdemeit nagyon elismerték annak idejében, megérdemelte, hogy bajba jutott leányán, magyar írónőn segítsenek.*”⁹ (A mondatban egyébiránt már keveredik a családi – atyjára visszavezethető – és a saját maga által elért hivatásból eredeztethető büszkeségérzet, mintegy éreztetve, hogy nem hozott szegényt az ősök teljesítményére.) Bár a memoárját kísérő tanulmányból megtudhatjuk,¹⁰ hogy apai ágon elszegényedett dzsentri családból származott, ő maga ezt nem látta döntően meghatározónak. E ponton fontos rámutatnunk, hogy „*A dzsentroid hivatalnok a dualista Magyarországon kettős szociális képződmények számított. Egyik oldalon találjuk a megyei hivatalnokokat, akik „rendies” jellegű társadalmat alkottak. Másik oldalon áll a minisztériumi tisztviselőréteg, amely ezzel szemben korán levetkőzte rendies karakterét és... a Max Weber-féle értelemben vett »szociális osztállyá« alakult.*”¹¹ Így tehát megállapítható, hogy önmeghatározása szempontjából Hrabovszky Júliának a nemesség nem döntő fontosságú, viselkedésével inkább kötődik viselkedésszociológiai értelemben vett osztályához, amit meg is engedhetett magának, hiszen a legmeghatározóbb szempont – apja hivatása – a legfelsőbb minisztériumi réteghez kötötte, a dzsentrihez képest a polgári vonást erősítve.

Ahogy az gyakran megtörténik abban az esetben, ha az egyik szülő korán elhal, visszaemlékezéseiben Hrabovszky Júlia is jóval többet foglalkozik életben maradt édesanyja családjával. Nem is csoda, hiszen kora gyermekkorra óta ez jelentette számára a szocializáció szűkebb közegét, és szoros kapcsolatát velük élete végéig megőrizte. (Márai Sándor is az anyai ághoz tartozott, és ahogy a könyvhöz bevezetéképpen mellékelt írása tanúsítja, nem csak a temetésén volt ott, de tevékenyen végigasszisztálta „Zsüli néni” haldoklását is.¹²) A család jelentőségét jelzi, hogy nagyon részletes leírást kapunk az első ránézésre tipikus felvidéki polgárcsaládról, a Grosschmidekről. Az ő esetükben hösnőnk egy helyütt kitér az eredetre, néni nemesi keveredésre: „*Nagyapám Grosschmid János a Bácskában, ahol évekig mint a kincstári uradalmak igazgatója*

⁹ M. Hrabovszky 2001, 448. (a továbbiakban a visszaemlékezésre, az idézetek nagy számára való tekintettel szövegközi formában hivatkozunk, zárójelben feltüntetve az oldalszámot).

¹⁰ Steinert 2001, 466.

¹¹ Nagy 1981; idézi: Gyáni 2000, 147.

¹² Márai Sándor Egy polgár vallomásai és Fejfa című írásaiból a kötet részleteket közül bevezetőként (M. Hrabovszky 2001, 5–15).

működött, nagy megbecsülést szerzett e névnek, nem számítva elődeinket, akik szászországi nemesemberek voltak, és Mária Therésiától kapták a magyar nemességet kapacitásuk révén mint mérnökök a máramarosi sóbányákban... És a család tagjai kétszáz éven át magyar nemesi családokkal összeházasodva nemcsak lelkiileg, a vérkeveredés folytán is magyarok lettek” (241–242). Jelzésértékű, hogy a nemesi cím megemléstése mellett legalább annyira fontosnak tartja a megbecsült foglalkozások felemlítését, amelyek hivatalnoki-értelmiségi pozíciók voltak, épp olyanok, amelyek Hrabovszky mindennapjaiban, a dualizmus korában egyre erősödő presztízsértékkel bírtak. Amúgy a család érintőleges kapcsolatokkal bírt az arisztokrácia felé is, így például a kis Júlia keresztanyaságát gróf Forrayné, született Brunswick Júlia vállalta el, és rajta keresztül szoros kapcsolatba kerültek Mertens generálisné, született Forgách Fanny grófnővel is, aki az előbbinek unokahúga volt. Mindazonáltal a rétegingentitás egyik sajátja, hogy határozott vonalat húz maga és az egyéb társadalmi osztályok közé, nem volt ez más-képp Hrabovszkyék esetében sem. A következő indoklás hangzik el: „... a mágnás társaság nem volt anyám anyjére: nem szerette a mágnásnőket. Az ő szigorú erkölcsi nézete, mely nem ismert megalkuvást, nem tudott szemet hunyni lazább erkölcsök fölött” (19). Az erkölcsi szigor – mint osztály- és egyben viselkedés meghatározó tényező – a továbbiakban még igen gyakran megjelenik a műben, mindig a nyomatékosan hangsúlyozott neveltetési és szociális normák között említve. Egy alkalommal így fakad ki, amikor arról ír, hogy leszóltották az utcán: „Anyánk annyira belénk nevelte az erkölcsi érzést, a női tisztességet, hogy soha eszembe sem jutott, sőt felháborított az ilyen ismerkedési kísérlet” (49). Más alkalommal ezt kifejezetten társadalmi osztályának elvárásaihoz köti, mint olyan ismérvet, amelyet mindenkinek be kell tartania, ha a réteghez kíván tartozni. Egy nőtlen íróról szólva, aki meginvitálta lakására: „... talán járatlan is volt bizonyos értelemben más társadalmi osztály szokásaiban (az illető zsidó származású értelmiségi volt – B. A.) nem gondolt semmi rosszat, csak nem ösmert engem. Én pedig nem tudtam bizonyos szokásokhoz, más körökhöz, mint amiben felnőttem és életem eddig alkalmazkodni” (237). A gondolatmenet folytatásában ugyanakkor elismeri: talán jobban tudott volna érvényesülni, ha ezeket a merev szabályokat át tudja lépni, azonban erre még az olyannyira áhított független anyagi helyzet iránti vágya sem tudja rávenni. Magatartása nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy „az életmód hasonlósága mellett szoros összekötő kapcsot jelentett az úri középosztály különböző elemei között az elfogadott erkölcsi normák, a társas érintkezési szabályok, az ún. „úri magatartás” eszményének közönsége... Az illemszabályok ismerete és kifogástalan alkalmazása belépőt jelentett a jó társaságba, negligálásuk pedig épp az ellenkezőjével: bojkottal, a társaságból való kizárással fenyegetett.”¹³

A teljesség igénye nélkül néhány a családban előforduló hivatások közül: az alispánok és katonatisztek egyértelműen a hagyományos rendi szellemet képviselték, míg a bírók, tanárok és ügyvédek már a polgárosultabb foglalkozások közé tartozva jelzik a tipikus középosztálybeli család heterogenitását.

Weber szerint a viselkedésszociológiai értelemben vett rend finoman megragadható a connubiumban, azaz abban, hogy ki kivel hajlandó házasodni. Hrabovszky Júlia esetében ez a kérdés nagyon tanulságosan alakult, hiszen házasságkötése egyértelműen jelzi: társadalmi osztályának szempontjai – ámbár magyarságára igen büszke – határon átívelők. Úgy egyes udvarlói, mint férje esetében elmondható, hogy bár az úri társadalom már a dualizmus idején nemzeti érzelmű volt – ami a Horthy-korszakban

¹³ Nagy 1998, 39.

extrém módon felerősödött –, mégis a házasság szempontjából nem ez volt az elsőrendű kérdés. Sokkal meghatározóbb volt, hogy a leendő házasság neveltetése, viselkedési normái, hivatása és a társadalomban elfoglalt helyzete alapján beilleszkedik-e a család és nem utolsó sorban a család helyzetét véleményalkotásával meghatározó társadalmi körök értékrendjébe. Hrabovszky Júlia mindezen szempontok alapján szerencsés házasságot kötött, olyannyira, hogy kezdetben sem ő, sem környezete nem akarta elhinni a vagyontalan lányt – sőt munkavállaló lányt – ért nagy szerencsét. A férj román volt, de ez egy pillanatig nem okozott fennakadást – nyilván más lett volna a helyzet, ha az esküvőre néhány évtizeddel később, 1918 után kerül sor – ugyanakkor sikeres építész-ként kereste a kenyerét és pillanatnyi vagyoni helyzete messze túlmutatott azon a szinten, amelyet hozomány nélküli menyasszonya elképzelhetett magának. A jelek szerint – bár nyilvánvalóan itt figyelembe kell vennünk a visszaemlékező utólagos lehetséges konstrukcióját, amely annak bizonyítását szolgálhatja, hogy nem az anyagi volt az elsődleges szempont a párválasztásban, sőt – szerelmi házasság kötött, amely azonban a körülmények szerencsés összejátszása folytán kiváló „party”-nak is bizonyult. A szerelmi házasság kiváltságát egyébként (ha eltekintünk a fentebb már említett megszépítő messzeségtől) – a fiatal lány fenn is tartotta magának, hiszen vagyonos kéréje akadt volna előbb is. Ezt a hozzáállást özvegyként is megtartotta, noha mindvégig számon tartotta, hány esélyt vesztegetett így el, amelyek biztosították volna számára a vagyonos, békés öregseget.

Georges Muntureanu tehát jó választásnak számított, és a házasság jól is sikerült, de a szabadfoglalkozású építész helyzete anyagilag nem volt stabilnak mondható, tökéletesen tükrözve ezzel társadalmi osztályának esendő helyzetét. Munkái között közintézmények, minisztériumi épületek szerepeltek – természetesen Bukarestben -, a politikai helyzet kedvezőtlen változásával azonban ezek a megrendelések elmaradtak és a házaspár, illetve a férj rajtuk élősködő családja számára ez pénztelenséget hozott. A fiatalasszony számára ismét előállt a már jól megszokott feladat: a látszat megőrzése. Zongorája kényszerű eladását a következő szavakkal zárja: „*A tanár (a vevő – B. A.) rokonszenvvel nézett reám. Ő bizonyára sejtette, mi okból adtuk el a hangszert, és imponált neki a hidegvérem. Én pedig megkönnyebbültem. Akármit is hisz a tanár, én leplezem a helyzetet. Egész további életemben így cselekedtem*” (112). Tizenkét évnyi boldog házasság után hősnőnk egy fillér nélkül maradt özvegyen és újra kellett gondolnia mindazokat a túlélési stratégiákat, amelyek már leánykora óta foglalkoztatták; egyre közelebb került a kényszerű állásvállalás, hivatáskeresés gondolatához. Ez azonban kényes kérdésnek számított, hiszen „... *úrinő eleve nem is lépett kereső pályára... ha azonban mégis rászánta magát, hogy munkába álljon, az többnyire egyértelmű volt úrinői tekintélyének elvesztésével vagy legalábbis megrendülésével.*”¹⁴ És vegyük figyelembe, hogy ez a pár soros helyzetelemzés jó pár évtizeddel és egy világháborúval későbbi sokkal rugalmasabb állapotot jellemez.

A középosztály és az anyagiak

Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy a középosztálybeli úrinő számára milyen kenyérkereső pályák álltak nyitva, szóljunk pár szót arról, milyen igényeket kellett kielégítenie a keresetnek, különösen egy olyan nő szemszögéből, aki mindennek dacára

¹⁴ Gyáni 1998, 230.

igyekezett megtartani „rangját”, hiszen még mindig nem mondott le nagy céljáról, memoárjának visszatérő motívumáról: „*A nagystilú élet volta az, amire kora ifjúságom óta vágytam, és ami nem teljesült be... Nem sok pénzre, vagyonra vágytam, nem színpadi csillagok ragyogó életére, nem, arra nem. De szereplésre a nagyvilágban, arra igen. Úgy éreztem be tudtam volna tölteni a helyet akár mint szereplő, akár, mint egy magas állású szereplő ember felesége... vágyakozás olyan élet után, amilyennek lenni kellett volna az én életemnek, és amit elmulasztottam*” (139–140). Természetesen az elképzelés, vagy inkább alakatlan álmódosítás felveti azt a jelentős problémát, amellyel aztán Hrabovszky egész életében küzdött. A nagystilú élet, de még az odavezető út is, amely minimum társadalmi rangjának megőrzésével járt együtt, „sok pénz, vagyon” nélkül elképzelhetetlen volt. Lássuk milyen kötelezettségek, elvárások pozicionáltak egy társasági életet élő nőt, „*mert nem lehet a társaságtól elvonulni... Ez »noblesse oblige«*” (21–22). Ahogy ezt már kisgyermekkorban megtanulhatta.

A szociológiai értelemben vett rend vizsgálatának szintén jelentős szempontja kommenzalitás elemzése, azaz, hogy „ki kivel ül le egy asztalhoz”, ebben az esetben kik azok, akik az ismeretségi körnek azt a finom hálóját alkotják, amelyre tanulmányunk alanyának oly sokszor szüksége volt életében, hogy fenntartsa a látszatot. Valójában ez a Társaság segítette abban, hogy a Társaság tagja maradhasson, tehát ez a kapcsolati tőke segítette hozzá azokhoz az anyagi alapokhoz, amelyeket súlyos árként kifizetett ki, hogy megtarthassa helyzetét ebben a hálózatban, hiszen a társasági élet, a megjelenéshez, viselkedéshez és életvitelhez fűződő elvárások terhelték meg leginkább az úri középosztály pénztárcáját. A lakás fenntartása – jobb esetben megfelelő számú cseléddel -, illetve a ruházatkódás már önmagában roppant megterhelést jelentett a sok esetben nagyon szűkös költségvetésnek. Kövér György megállapítja, hogy a „történelmi” középosztály az arisztokráciát igyekezett követni, amely igény olykor életforma, kötelező programok, kapcsolatteremtésre lehetőséget adó találkozóhelyek, szórakozási formák – a nyilvánosság terei – látogatását, a mindehhez kapcsolódó cselekvési minták elvárt jellegű megélését.

Hrabovszky Júlia lakásviszonyairól keveset árul el. Nyilvánvalóan zavarta, hogy – élete nagy részében legalábbis – nem tud társadalmi rétegének megfelelő lakhatási körülményeket teremteni. Azon ritka alkalmakkor, amikor ezt megtehetette – itt elsősorban házasságának anyagilag is kielégítő szakaszára gondolunk – részletes leírást ad lakásairól is, azonban egészében véve visszaemlékezéseire ez nem jellemző. Gyakran kellett ismerőseinél laknia, legjobb esetben kis méretű bérleményeket birtokolt, egy olyan világban, amelyben a háromszobás lakás és a cselédtartás a középosztályi életforma alapfeltétele volt¹⁵. Nincs okunk feltételezni, hogy hosszú özvegye alatt cselédet tarthatott, (a bejárónőt esetenként megengedhette magának, amiről néha ír is) hiszen amikor megtehetette – házasságának az előbb említett rövid periódusában – részletes leírást adott a szolgálókról is, később ilyesmi még említés szintjén sem jelenik meg. Mégis nyilvánvaló, hogy a látszat megőrzésében e téren is nagy erőfeszítéseket tett. Márai így emlékezik meg nagynénje utolsó, több évtizedig birtokolt lakásáról: „*Két kis szobában élt egy bérház második emeletén, meglehetősen szűkös körülmények között; s mégis oly előkelőnek tetszett körülötte minden, olyan válogatottan egyéni volt minden holmija, ruhái, bútorai, kesztyűje és kalapja...*” (6). Erre a szállásra nyilvánva-

¹⁵ I. m., 126.

¹⁶ I. m., 122.

lóan maga a tulajdonos is büszke volt, mert ejt róla néhány szót: „Nagyon csinosan rendeztem be a lakásomat. Jóformán két szalon volt, az egyikben párisi sötétzöld préselt bársonnyal, a másikban rozsdavörös párisi plüssel bevont bútorokkal. Sok képem és nippem volt, és nagyon csinos volt az egész” (365).

Ami a ruházkodást illeti, az egész memoárjából átsüt, mennyire fontos volt ez egy társasági hölgynek – ennek a hölgynek legalábbis egészen biztosan. Sosem érnék a végére, ha megpróbálnánk felsorolni, kiemelni a sok ruhadarabot, toilettet, amelyet leír – olykor apró részletekbe menő finomsággal – gyakran több évtizednyi távlatból. Értethetően, hiszen a társasági életet jelentő nyilvánosság előtt ezek az öltözetek jellezték a réteghez tartozást. Mint maga is elismerte, a divatkövetés számára megfelelő mértékéhez jelentős áldozatokra és nem kevés ügyességre volt szükség. Büszkén emlegeti, hogy jól tudott varrni és az átalakításokban is élen járt.

Ami a kötelező társasági életet illeti, az „úri” családok csemetéi már igen korán találkoztak vele. Egy alkalommal Hrabovszky is említést tesz egy gyermekbálról, amelyet a fürdőélet részeként minden vasárnap megrendeznek Herkulesfürdőn (79). Ezek az alkalmak kiváló lehetőséget nyújtottak a fiataloknak a velük szembeni elvárások elsajátítására. Magának a kis Júliának első „hivatalos” szereplésére egy táncdal egybekötött hangversenyen került sor, 15 éves korában. De a maga módján már előtte is élt társaséletet, ahogy írja: „Nagyon vágytam nagy leány lenni, és sokat táncoltam házibálokon, ahova tízennégy éves koromban elvittek” (31). Az első hivatalos bál, a „bemutatás” Pesten esett meg, a hölgy 18 éves korában, a korcsolyabálon (35).

Amint itt már felvillantottuk, a társasági élet számtalan színteret kínált, amelyeken az egyén megmutathatta magát. A teljesség igénye nélkül megemlíthetők itt a bálók, amelyek megrendezésére a legkülönbözőbb ürigyek álltak rendelkezésre. A házibálók, zsúrok, télen kártyapartik, piknikek, felolvasóestek és így tovább. A lényeg a jelenlét volt. De nem szabad megfeledkeznünk a reprezentáció egy igen drága, de nagyon divatos formájáról, az utazgatásról, amely ekkortájt kezdett elterjedni. Hősnőnk különösen világlátottnak számított, hiszen többször megfordult Párizsban és Olaszországban is, nem beszélve arról, hogy – bár nem került sor rá – a legkomolyabb szándékkal tervbe vett kínai vagy brazil utakat is. A már emlegetett fürdőlátogatás elsődleges célja - talán meglepő - nem a gyógyászat volt. „A fürdővendég lényegében egész nap közszemlére tette magát: elsőként következett a reggeli séta és a korzózás a sétányon az ivókút körül, ezután a parkban időztek, nagy csapatokban egész napos kirándulásokra indultak a környéken, délután újra kezdődött a séta, a térzene, a fagyaltalozások, este a profi és amatőr hangversenyek, a vacsorák, a tombolával egybekötött estélyek, esetleg színelőadás, bálók.”¹⁷ Hrabovszky legemlékezetesebb fürdőlátogatásai Herkulesfürdőn estek meg (férjet is itt talált magának), de megfordult Buziásfürdőn is, csakúgy mint a Badenhez közel eső Vöslauban. E két utóbbi kevésbé tetszett neki mint Herkulesfürdő, „ahol élénk élet pezsgett, sok szórakozás kínálkozott” (64). Nyilvánvaló, hogy mindezen, a társasági élet gerincét alkotó szórakozási lehetőségek nem csupán a kikapcsolódást szolgálták, hanem lehetőséget nyújtottak a Társaság által befogadott egyénnek a sokszor létfontosságú kapcsolati tőke megszerzésére. Hrabovszky írói pályája kezdetén például így profitál ebből: „... jó hírt kaptam az Aethanaeumtól. Az igazgatóság elfogadta a novelláimat, azzal a feltétellel, hogy száz előfizetőt szerzek és a címlap illusztrációját én fizetem. Ez csekélység volt... A száz

¹⁷ Szécsi és Géra 2016, 277.

előfizető sem aggasztott, a nagy rokonság, ösmerős köröm segítségével ez hamar ment”(216).

Ennek a rendkívül élénk – és tegyük hozzá a túléléshez szükséges – társasági életnek azonban ára volt, amelyet valakinek meg kellett fizetnie. Mivel esetünkben a család korán elszegényedett, ennek két módja adódhatott: az egyik a kényelmes házasság egy gazdag férj oldalán, a másik pedig a munkavállalás. Az elsőt két dolog nehezítette: Hrabovszky a (szerelmi) házasságról alkotott nézetei, mint szubjektív szempont és ismét az anyagiak (jó hozomány nélkül, ha nem is lehetetlen, de igen nehéz volt gazdag férjet fogni), mint objektív akadály. Amikor pedig ennek ellenére mégis sikerült látszólag jó házasságot kötnie, hamar kiderült, hogy – legalábbis egzisztenciális szempontból – a választás korántsem tökéletes. Ettől kezdve ez a lehetőség a továbbiakban elkerülte őt, amelyben személyes döntései legalább akkora szerepet játszottak, mint a lehetőségek szűkös volta. Maradt tehát a második lehetőség, a munkavállalás, amely azonban – ahogy arról más esett említés – kifejezetten presztízscsökkentő szereppel bírt az úri társadalomban.

A képzettség kérdése

Tovább nehezítette a társasági szempontból még akceptálható kereseti forma megtalálását a képzettség teljes hiánya. Nézzük meg röviden milyen ismereteket szerezhettek egy úrilány, különösen ha az anyagi háttér nem volt megfelelő. E kérdés annál inkább érdekes, mert a tanultság iránti igény, illetve annak megkövetelhető formái szintén jelentőséggel bírnak a viselkedésszociológiai értelemben vett rend vizsgálatokor.

Mivel iskolai éveit kezdeten Júlia édesapja még élt, neveltetése kezdetben a legjobb kezekben volt: *„Budapesten egy kitűnő magániskolába, az Adler-féle nevelőintézetbe jártam. Gimnáziumi tanárok tanítottak ott, mégpedig úgy, hogy nemcsak könyvből, de előadásaikat pontosan megfigyelve, saját szavainkkal kellett feleletet adni”*. Az apja halála után ez a magas szintű oktatás nem volt finanszírozható, az özvegy, a költségek csökkentésének reményében vidékre költözött. Már maga ez a körülmény is a minőség romlását hozta magával. Nézzük, hogy folytatódik az idézet. *„Kassán csak egy leányintézet volt: az Orsolya-szüzeké, a zárda. Ezek az apácák nagyon primitív tanerők voltak akkor, csak a könyvhöz ragaszkodtak, és szóról szóra kellett a leckét bemagolni... A világtörténetet németül tanultuk, minden rendszer nélkül... Miután a növendékek nagyobb része – akkor jómagam is – csak hiányosan tudtuk németül, képzelhető, menni maradt meg emlékezetünkben a világtörténelemből”* (30). Ezen a ponton véget is ért a szervezett iskoláztatás. Egyéb ismereteit Hrabovszky Júlia rendszertelenül, sok esetben autodidakta módon szerezte. Nyelvek iránti motivációiról így vall: *„...tizenhat éves koromban... először éreztem, hogy én nem erre az életre születtem, nagystilű élet után vágytam. Az éjjeli gondolatok külföldre vittek, idegen nemzetbeli emberekkel társalogtam, persze magyarul, de azzal a vággyal, hogy az ő nyelvüket tökéletesen bírjam, és ők csodálkozzanak azon, hogy milyen jól beszélem az idegen nyelveket. Csak a németet tudtam jól, mert anyám jól beszélt németül, és gyakorolta velünk ezt a nyelvet... A franciám tökéletlen volt, iskolai tudás, bár a mama franciául sokat beszélt velünk gyermekkorunkban... Szerettem volna jó mesterektől tanulni idegen nyelveket, hogy azokat tökéletesen bírjam, de nem volt pénzünk erre”* (36–37). Nos, talán nagyravágyásból, de a nyelvek iránti elkötelezettsége élete végéig megmaradt, és ez volt az egyik hasznos ismerete, amelynek segítségével később aztán létfenn-

tartását finanszírozni tudta. Hallatlan önbizalommal használta a nyelveket. Egy alkalommal, amikor éppen regényfordításból próbált megélni, a következő tanulságos esetet osztja meg az olvasóval: olasz műfordítást igyekezett elvállalni, ehhez azonban szüksége volt az író beleegyezésére is. Miután a kedvező válasz megérkezett, köszönőlevelében többek között a következőket írta: „*Természetesen hálásan feleltem neki, bocsánatot kértem hiányos olaszágomért, de magyar vagyok, és alig pár hónapig tanultam csak olaszul*” (210).

Az anya műveltségének tehát nagy szerepe volt abban, hogy a lányok mit sajátítottak el. A nyelveken kívül nyilvánvaló, hogy a varrást, kézimunkázást, háztartási ismereteket, amelyet minden feleségnek és anyának szánt úrlánynak meg kellett tanulnia, szintén első sorban otthon szerezhették meg. Ezek az ismeretek aztán a későbbiekben szintén felértékelődhetnek a létfenntartásért folytatott küzdelemben.

A középosztálybeli hölgyek neveltetése tartalmazta még a zenei képzést, de nem mindegy, hogy milyen formában. Júlia, akinek erre is lett volna igénye, keserűen jegyzi meg: „*Zongoramestert nem tarthatott szegény mama. Zomborban volt pár hónapig egy jó mesterem és később Párizsban... kértem, irassanak be a Zeneakadémiára, ami nem olyan költséges. Gábor bácsi rosszalóan nézett reám. „Házmesterlányokkal akarsz együtt járni?” Ilyen volt akkor a felfogás. Úrileányok nemigen jártak zeneiskolába, drága mesterektől tanultak odahaza... és sokszor tudatlanok maradtak*” (37). Itt ismét tanúi lehetünk a határozott elhatárolódásnak a társadalmi rétegek között, amely olykor – mint itt is – irracionális színezetet is ölthet.

Nagyjából ez volt minden képzettség, amelyet Hrabovszky Júlia a magáénak mondhatott. Nézzük mire volt elég ez a munkaerőpiacon.

Egzisztenciális kísérletek

Egyidőben azzal, hogy a társaság felnötte avatta, megkezdődött a töprengés a családon belül, hogy a fiatal lány milyen pénzkereső elfoglaltsággal tudna hozzájárulni a családi költségvetéshez. Kezdetben ezek a próbálkozások meglehetősen bizonytalanok, partalannak tünnek. A korabeli társadalom számára a női munkavállalás új területnek számított, még nem alakultak ki használható minták. Júlia 18 éves korában családja – példát véve egy másik hétszemélyes lányáról – kísérletet tett arra, hogy beajánlják komornának Erzsébet királyné mellé. Bár az ötlet kétségkívül kecsgetetőnek tűnt, az állás betöltött volta miatt le kellett mondaniuk róla. Újabb két esztendő és egy birtok kényszerű eladása után a probléma még sürgetőbbé vált, ezért elhatározás született, „*hogy Bécsbe megyünk mamával, és ott valami állást keresünk*” (38). A legkézenfekvőbb, irodalmi élmények ihlette, ötlet ekkor adódott. „*El voltunk Luluval (nővérével B. A.) határozva ősszel mint nevelőnők állást keresni... Ha visszagondolok erre, csak most látom, nem tudtuk felfogni, micsoda keserű kenyér lesz ez, és romantikus gondolatok mozogtak agyunkban, a sok regényolvasás reflexei, mikor előkelő, szegénysorba jutott leányoknak így nyílt alkalmuk megtalálni a boldogságot*” (40). Hősnőnknek ez sem sikerült, ahogy rámutatott, túlzottan jó megjelenése és eleganciája miatt, amelyet később többször is akadályként értékelt hasonló próbálkozásai esetén. De legalább nővére állásba került. Még ugyanebben az évben egy igazán elképesztő lehetőség is felmerült. Már maga az idea felbukkanása is meglepő, annál kevésbé az elutasítás indoka, amely egyértelműen adódott Júlia neveltetéséből és társadalmi osztályának elvárásaiból. Egy színi-igazgató ugyanis státuszt ajánlott társulatában a tehetséges

műkedvelőnek. A család véleménye nem volt kétséges. „Gábor bácsi, mikor Krecsányi ajánlatát elmondtam neki, kinevetett; nem is vette komolyan a dolgot” (40). Júlia beállítása szerint azonban mégsem ez volt a visszautasítás indoka: „... bár a színjátszás vonzott, ... a keret, amiben élnem, mozognom kellett volna, visszariasztott. Anyánk nem úgy nevelt, hogy ilyen vegyes körben, mint egy vidéki színtársulat, élni szerettem volna. Előkelő emberek között éltem, mozogtam volt mindig, a jobb középosztály előítéletei megvoltak bennem, és visszariasztott, hogy ripacsok közé vegyüljek... Nagystilű életre vágytam, sok pénzre, hogy ezt megszerezhessem magamnak, de nem mint színésznő. Gazdag jó házasság lebegett előttem, s mivel könnyen hódítottam, nem tartottam ezt lehetetlennek” (41). Értsd nem a családi tiltakozás tartotta vissza, saját elhatározásából utasította el az ajánlatot, de mégiscsak a családi nevelés hatására. Életének ebben a szakaszában még elképzelhető volt egy jó parti, ezt tette volna lehetlenné helytelen foglalkozás választásával, amely elszakította volna társadalmi közegétől. Bár gondolkozott a munkavállaláson, azt nyilvánvalóan nem a munka, az elfoglaltság, a kihívás, vagy az önmegvalósítás, hanem kizárólag kényszerűségből, az anyagi biztonság kedvéért. Meglehető módon az első reakcióval egyértelműen elutasított színi pálya egy későbbi életszakaszban ismét szóba került. Az idők változását jelzi és a körülmények drámaiává válását jelzi, hogy ekkorra a család sem zárkózott el a megoldástól. Nem felejthető el azonban a színésznők társadalmim presztízsének kimondott javulása, amelyről Hrabovszky Márkus Emília – a Nemzeti Színház művésze, szintén jó házból való úrilány – példáján keresztül emlékezik meg. „Vasárnap délelőtt karonfogva sétál egyik fivére karján a Váci utcai korzón, mindenki tisztelettel köszönti őt. Bálokon egy kolonban táncolunk” (74). A hajdan oly elutasító Gábor bácsi maga adott ajánlólevelet a szintén nagyszerű színésznőhöz Prielle Kornéliához, aki már az idősebb korosztályhoz tartozott és tanácsa sokkal óvatosabban, kiábrándítóbban hangzott: „Kedves kisasszony, félek, maga nagy csalódást érezne a színi pályán, mert más társaságban nőtt fel, abban, amelyhez tartozik. A színi pálya nagyon göröngyös, sokat kell nyelni, elviselni, amíg az ember célhoz jut. Azt tanácsolom, menjen inkább férjhez, az ilyen szép, elegáns lány, mint maga, biztosan találni fog férjet, csak akarni kell” (74). A színi pálya tehát másodjára is könnyűnek találtatott.

A színházi lét elvetése után – szintén családi összekötetéseknek köszönhetően – hősnőnk Párizsba utazott egy nagynénjéhez, akinek egyébiránt sikerült az, amivel ő csak próbálkozott: ön- és családfenntartó hölgy lett. Júlia a nevelőnői pályára vágyott ekkor is, szintén sikertelenül. Ehelyett lehetősége nyílt rá, hogy elarusító legyen egy divatszalonban, olyan állásban, ami már kívül esett volna az úri társaság által akceptálható határokon, így természetesen neki is „derogált”. Helyette átmenetileg segéd-zongoratanárnő lett egy zárdában, ami nem kis bátorságra vallott, ismerve zenei múltját.

Ezen a ponton született állt be a karrierépítésben. Júlia helyettesítőként beugrott nővére helyett egy nevelőnői állásba Herkulesfürdőn és váratlanul férjhez ment. Maga is hitetlenkedve számolt be a hirtelen fordulatról, amely látszólag minden gondja megoldását jelentette. „Most meg volt oldva a kérdés. Férjhez megyek egy szép, elegáns, szellemes, jó állású, nekem tetsző emberhez!... Mikor a hír a fürdőben kipattant, óriási szenzációt okozott. A főköti alá hiába kívánczoknál fájdalmas érzést okozott, de egyszersmind reményt is, hogy lám, ha sikerült a nevelőnőnek ilyen partit kifogni, nekünk is sikerülhet még!” (88) Nyilvánvaló, hogy minden eddigi hiábavaló igyekezetét lezártnak tekintette, családi állapotában beállt változást pedig véglegesnek. Bár leendő házastársával szemben megfogalmazott bizonyos elvárásokat, amikor eljött az

igazi, fel sem vetődött a házasság elutasításának lehetősége (pár évtized távlatából legalábbis ezt diktálta az emlékezet). Emlékezetében fontos szerepet játszott a szerelmi házasság igénye. A korszakban látszólag valóban divatba jött a szerelmi elköteleződés, de „a szerelemtől alkotott elképzelés eltért a maitól, a szerelmi házasság szószólói között többségben maradtak az olyanok, akik szerint csak a megfelelő társadalmi helyzetű és egzisztenciájú személybe lehet beleszeretni, a társadalmi korlátokat átlépők nem nevezhetők másnak, mint a szenvedélytől elvakult bolondoknak.”¹⁸

Másképpen festett a jövő 12 év után, amikor mint friss és nincstelen özvegynek, ugyanakkor, mint öntudatos, érett asszonynak kell ismét szembenéznie az önfenntartás kényszerével. A legnagyobb különbség, amely teljesen áthangolta a munkakeresés minőségét, a családi állapotában beállt újabb változás volt. Lánykorában az álláskeresése csupán átmeneti igénnyel folyt, hiszen mind a leány, mind környezete gondolkodásában egyértelmű volt, hogy csupán rövid időszakról van szó, amelyet majd a jó házasság a megfelelően vagyonos férfival kielégítően lezár és véglegesen lemond. Mivel Júlia fiatal volt, csinos, szellemes és szórakoztató, vérmes reményekkel léphetett fel ezen a „házassági vásáron”, amely elsődlegesen ambicionálta, háttérbe szorítva a munka iránti „vágát” – ha egyáltalán használható itt ez a kifejezés.

Gyökeresen megváltozott hát a helyzet, amikor kiderült, hogy az optimális megoldás megszűnt megoldás lenni. Bár magamagát ekkor is csinosnak látta, negyvenhez közelítő életkora már kevesebb vérmes reményre jogosított fel, mint lánykorában. A második hozomány nélküli kielégítő házassághoz igen nagy szerencse kellett volna. A tapasztalat ezt nem cáfolta: bár életének ebben a korszakában is voltak kérői, a legtöbben nem azon az anyagilag megalapozott szinten álltak, amely számára megfelelt volna. Nem egyet közülük éppen ezért küldött el. Mindezt ő is tudta, hiszen e második pályaválasztó időszakban már a hosszabb távon kielégítő lehetőségek között keresgélt. Még nem lehetett tudni, milyen időtartamról lesz szó – mint utóbb kiderült meglehetősen hosszúról – és mint ilyennek, a hivatásnak művelője szellemi igényeit is ki kellett elégítenie. Hrabovszky azzal a nem mindennapi kívánsággal lépett fel, hogy ha már dolgoznia kell, legalább élvezze. Szerencsére, tehetségre és kitartásra, na meg természetesen igen kapcsolatokra (éljen a társasági élet!) volt szüksége ahhoz, hogy sikerüljön neki.

Az író nő

Első ötleteinél még nem volt kikristályosodott elképzelése. „Két lehetőség állt előttem: az egyik, hogy Budapesten pensiót nyitok, mert akkoriban itt még alig volt. A másik, hogy Párisba megyek, ott pár hónapig (persze fizetve a tanításért) egy divatszalonban tapasztalatokat szerzek, alaposan kitanulom a szabászatot meg a varrást, azután vagy Párisban, vagy idehaza divatszalont nyitok... Szerettem varrni, és dacára, hogy sohasem tanultam, tökéletes ruhákat varrtam egy házivarrónő segítségével önmagamnak. De varrni mások számára reggeltől estig robotolni varrónők és szabászok társaságában, ettől visszariadtam. Úgy mint a pensió vezetésével járó házimunkától is” (201). A fizikai munka, a napi rutin visszariasztotta, más utak felé terelte. Talán – bár a fentiek nem erről árulkodnak – belátta, hogy hozzáértése sem elegendő, a varrással kapcsolatban például: „Otthoni varrás alatt általában azt értették az úrinők, hogy házhoz jött a

¹⁸ I. m., 49.

varrónő, kiszabta a kívánt darabot, összeállította a kritikusabb részeket, majd a megrendelő a ruhát néhány nap munkával maga fejezte be.”¹⁹ Ez aligha lett volna elegendő egy professzionális divatüzlethez, és akkor még nem szoltunk a tökeerőről, amelyet bármelyik fent említett változat igényelt volna.

„Csak szellemi munka érdekelt, csak az tudott lekötni, sokszor éjjelig vagy azon túl is írtam és olvastam” (202). Ebben az irányban indult el tehát, amire az bátorította, hogy már leánykorában is írogatott rövid cikkeket, amelyek itt-ott meg is jelentek a fővárosi lapokban, sőt egy – általa dilettánsnak ítélt – regényt is, ez utóbbit csak az asztalfióknak. Ilyetén írói múlt után bátran felcsapott szabadfoglalkozású értelmiséginek, aki – tervei szerint – írásból és fordításból fogja fenntartani magát. Utólag visszatekintve kritikával illeti magát e nagy merészségért: „A legrosszabb kereseti módot választottam. Először mert az írómesterséget is tanulni kell, gyakorolni hozzáértő ember irányítása mellett, másodsor, akkoriban a XIX. század végén, a közepes vagy kezdő írókat nagyon rosszul fizették” (202). Nem szabad ugyanakkor említés nélkül hagyni a motiváló előképeket: „a csekély művészi értékű sikerkönyvek szerzőjének, Beniczkyne Bajza Lenkének Jókaiéval vetekedő népszerűsége – s az ezzel együtt járó biztos megélhetés, sőt anyagi jólét – kecsegtető példaként állt a szórakoztatóirodalom meghódítására készülő nők mind népesebb csoportja előtt.”²⁰

Lehet, hogy keresni rosszul lehetett vele, de mégis, a 19–20. sz. fordulójáról elmondható, hogy meglepően sok nőíró vállalkozott az alkotásra. E jelenségnek számos összetevője lehetett, köztük éppen az, ami Hrabovszkyt is a pályára irányította, azaz az egzisztenciális kényszer, amely az írásban kiutat jelentett a műveltebb, középosztálybeli hölgyek számára. De említhetjük a Magyarországon ekkor ébredező női emancipációs mozgalom hatását. Az sem véletlen, hogy ez a kvázi egyenjogúsodás éppen az irodalomban jelent meg ilyen pregnánsan. A hölgyek a nyomtatott megnyilvánuláshoz való jogukat vívták ki először, éspedig a 19. sz.-ban többször fellobbanó a sajtóban is megjelenő polémiában, amelynek másik neuralgikus pontja a nőoktatás kérdése volt.²¹ A nőoktatás helyzete egyébiránt szintén hozzájárult, hogy a hölgyek ambícióikat az irodalom területén igyekeztek kiélni, hiszen ehhez az alkalmasint autodidakta művelődés is elegendőnek bizonyulhatott. „A 19. sz. végéig, évszázadok hosszú során át, az írónők nem jártak iskolába: a társadalom felső rétegeiből kerültek ki, és otthonukban részesültek több-kevesebb oktatásban.”²² A komolyabb képzettséget feltételező pályák ugyanakkor a hölgyek előtt zárva álltak. Magyarországon az első leánygimnázium csak 1896-ban kezdte meg működését, a felsőoktatás pedig – némileg behatárolt módon (az orvosi-, gyógyszerész- és a bölcsészettudományi karon) 1895-ben nyílt meg a nők számára.²³ Néhány az írónők közül, akikkel munkája során Hrabovszky Júlia is kapcsolatba került: Gróf Vay Sándor – valójában Sarolta, aki férfiként élt és alkotott. Nehéz anyagi körülményeiből az újság és szépírói pálya jelentette a kiutat,²⁴ Wohl Janka, a Magyar Bazar szerkesztőnője, egyben jelentős irodalmi szalon szervezője;²⁵ Győri Ilona, aki tanítónőként kezdte, de Hrabovszky már a Pesti Hírlap divatszervező-

¹⁹ I. m., 187.

²⁰ Fábri 2001.

²¹ V. ö. Fábri 1999.

²² Kádár 2014, 99.

²³ Bonifertné 1998.

²⁴ V. ö. Borgos 2007.

²⁵ V. ö. Török 2013.

tőjeként ismerte meg; Tutsek Anna, a Magyar Leányok című lap szerkesztője;²⁶ Szikra (azaz Teleki Sándorné Kende Júlia) a Magyar Írók Körének alapítója és első elnöke;²⁷ Lux Terka, a Pesti Hírlap munkatársa, a Színház című lap főszerkesztője²⁸ és így tovább a teljesség igénye nélkül.²⁹ Közülük nem egy pályaválasztásában hösnönkhöz hasonlóan erős szerepet játszott az egzisztenciális kényszer.

Így tehát az 1890-es évek második felében elkezdődött M. Hrabovszky Júlia írói karrierje. A feminista történétírók szerint a nő identitáskeresésének és magára találásának fontos lépése a „saját név” meglelése. A nőt ugyanis általában férjezett nevének ismerték – hiszen a férjezett név presztízst jelentett egy olyan társadalomban, ahol a nők életének legfontosabb célja a házasság és gyermekszülés volt – ezért a „saját név” (legtöbb esetben a leánykori név) felvállalása és használata a nő öntudatra ébredésének fontos állomása. Ha elfogadjuk ezt a felvetést, valóban érdekes folyamatot figyelhetünk meg hösnönk esetében. Kezdetben álnevet használt, amely módszert részben a divat diktálta, de valószínűleg árulkodik a kezdeti bizonytalanságról is, különösen, ha felidézük, hogy ez az álnev „Nimen”, azaz „senki” volt. Nagy lépést tett előre, amikor felvállalta saját személyiségét, de egyelőre még férje neve mögé bújva – amikor első fordítása ügyében levelezett Olaszországba, leveleit Muntureanu Giulia néven jegyezte. A folyamat végére rátalált „saját nevére”, nem lemondva a férjes állapotra utalásról („M”), de büszkén vállalva születése óta viselt nevét M. Hrabovszky Júlia néven publikálva.

Hol publikált? Némileg leegyszerűsítve: ideológiai megkötöttség nélkül mindenhol, ahol leközltek és fizettek érte. Jó néhány lapot meg is nevezett ezek közül: Pesti Hírlap, Egyetértés, Új Idők, Magyar Bazár, Vasárnapi Újság, Alkotmány, Magyar Leányok stb. A választás anyagi szempontok alapján történt. Hamarosan köreinek elismert publicistája lett, de az élvonalba nem sikerült betörnie.

1897-től jelentek meg önálló kötetei, az elsőben Bukarestről szóló novelláit adta ki Keleti Páris címen. Ezt hamarosan regények (pl. Asszony szerelem, Porcellán comtessek) és további novellák követték.³⁰ Stílusa nem bizonyult maradandónak. Az egyébként iránta szeretetteljes elfogultsággal viseltető Márai Sándor így jellemezte: „Valamilyen százötven esztendő előtti nyelvezeten, mely tele volt „Ah”-okkal, „valá”-val és „delnők”-kel, egyszerű és tiszta történeteket rögzített papírra, az „életből ellesve”, ami csakugyan mindig kevés, de legalább tisztességes szándékkal és mulatságos meseszöveggel adta elő megfigyeléseit.”³¹ Némileg vitriolosabban fogalmazta meg kritikai észrevételeit Rákosi Jenő a Budapesti Hírlap tulajdonosa és szerkesztője: „A stílusa könnyed, kellemes, látszik, hogy olyan valaki írta, aki páholyból vagy támlás székből nézi végig az előadásokat, és regényét is ennek a közönségnek írta, amely közönségnek tetszeni is fog” (215).

A megélhetőnek ez a formája nyilvánvalóan esetleges volt, hiszen állandó jövedelemmel nem járt. Egy alkalommal majdnem sikerült magasabb szintre lépnie az újságírói hierarchiában, amikor Wohl Janka halála után támogatói akadtak a Magyar Bazár szerkesztői posztjának megszerzésére. Riválisát, Lónyay Sándornét azonban hatásosabb protektor segítette, a Lónyay családba beházasodott volt trónörökösne,

²⁶ V. ö. Kádár 2014.

²⁷ V. ö. Írók a hálón: Íróportrék – Szikra (Teleki Sándorné) [online].

²⁸ V. ö. Kádár 2014.

²⁹ V. ö. Fábri 2013.

³⁰ Írók a hálón – M. Hrabovszky Júlia műveinek bibliográfiája [online].

³¹ M. Hrabovszky 2001, 7.

Stefánia, legalábbis Hrabovszky helyzetértékelése szerint. Ugyanakkor az igazsághoz hozzátartozik, hogy ifj. Lónyay Sándorné Becsky Ida nem csak társadalmi helyzetét, de az írók között betöltött rangját tekintve is Hrabovszky felett állt, esélyesebb jelölt volt.

Esélyein sokat rontott, hogy amúgy sem modern stílusa a világháború után végleg kiment a divatból. Márai így emlékszik erre: „*Később lassan elmaradt a neve az újságok tárcarovatából. „Kikoptam” – mondta rezignáltan. De otthon, titokban, tovább írta regényeit*” (8). A kor előrehaladtával egyre inkább rászorult arra a tevékenységre, amelyet eredetileg csak kereset kiegészítésnek szánt. 1909-ben ajánlatot kapott nyelvtanári állás betöltésére, és bár ez rendszeres keresetet jelentett, eleinte kézzel-lábbal tiltakozott ellene: „*Irtóztam a tanítástól, pedagógiától, nem, nem, tanítónő nem leszek. Nem szerettem a tanítónőfajta... szegyenemre bevallom, kicsit lenéztem őket. Én író nő voltam, femme du monde, bejáratos a legjobb társaságba, és most én is tanítónő legyek, tudatlan gyerekekkel vesződjek? Nem, ezt nem!*” (360–361). A szükség azonban nagy úr, és a család is rábeszélőleg lépett fel, így a kérdés eldöntetett. A tanítás pedig, az irodalmi lét háttérbe szorulásával, egyre nagyobb szerepet töltött be életében. Az iskolán kívül, privát nyelvórákkal is próbálkozott. Ez volt talán az utolsó mesterség, amibe belekóstolt.

Feminista? Politikus?

Miután ekképpen áttekintettük, hogy milyen lehetőségek adódtak egy csekély tanultsággal, némi tehetséggel, szerfelett nagy önbizalommal és jelentős vállalkozókedvvel megáldott középosztálybeli úrnő előtt, nem éreztelen érinteni a kérdést, amely már a tanulmány elején felmerült: milyen kapcsolatban áll a feminizmussal – amelynek eredményei elősegíthették volna ambíciói elérésében – rétegének egy ilyen tipikus asszonya? Vagy mennyire tekinthető egy ilyen nő, aki munkavállalással és öntudatával valóban feszegeti osztálykereteit, felfogásában és önmeghatározásában azonban egyértelműen rétege gyermeke, tipikus polgárasszonynak? Meddig mehetett el az új típusú szellemiségben – akár szóval, akár tettel – anélkül, hogy osztályában megszerzett presztízse sérüljön?

A nőmozgalmak kutatója az úri középosztály és a feminizmus kapcsolatát vizsgálva a következő következtetésre jutott: „*A konzervatív antifeminista réteg bázisa az „úri középosztály” asszonytársadalma volt. Számarányában ugyan kisebb, de a mindennapokban annál nagyobb befolyást szerző úri nőegyletek meghatározták az elvárt viselkedési mintákat is. Lapjaikkal alakították a divat, a háztartásvezetés, a nevelés normáit. Antifeminizmusukban a nő a család valódi feje, övé a teljes hatalom, tehát a feminizmus, amely a női egyenjogúságért küzd, szerintük hamis kérdést vet fel, hiszen a nő a hatalom igazi birtokosa. Ennek a hatalomnak a gyakorlati területe elsősorban a család.*”³²

Hrabovszky Júlia véleményalkotásában egyértelműen magáévá tette osztályának e nézeteit. A radikális feministáktól mereven elzárkózott (persze ha nem említjük meg kajánul a tanulmányunk elején már említett kötetet, amelyben mégiscsak együtt szerepel a korszak két legnevesebb feminista vezéralakjával), memoárjában csupán egyszer említi őket, akkor sem túl hízelgően. Egy találkozás adott erre indokot, amelyre 1918-

³² Pető 1998, 14.

ban került sor egy banketten: „Mikor beléptem a terembe, közel hozzám még egy nőt vettem észre. Egy ösmerős úr... bemutatott minket egymásnak, bizonyára abban a hiszemben, hogy majd egymás mellé ülünk. Eszembe sem volt a Bedy-Schwimmer Róza-féle feminista nőhöz csatlakozni, és rövid üdvözlés után ellenkező irányba indultam” (408).

Kétségekívül nem szerette a politikát, így távolságtartó volt a politikus nőkkel szemben is, főleg hogy a szemében ez nem volt összeegyeztethető a női személyiséggel. Már jeleztük, hogy semmiféle ideológia nem befolyásolta abban, hogy hol helyezte el publikációit. Ritkán nyilvánított véleményt politikai kérdésekben, akkor is megmaradt osztályának normáinál, azaz önálló megnyilatkozása az úri középosztályban uralkodó propagandisztikus nézetekhez képest nem volt. Természetesen a politikai események leírása helyenként áthatja a visszaemlékezést, különösen az 1918–19-es események, majd Trianon kapcsán, és van néhány elgondolkodtató megjegyzése a II. világháború ürügyén is. Hitlerről és a háborúról a következő véleményt alkotta: „Hitler nem akarta. Ha visszaadják neki az elrabolt afrikai gyarmatait, rendbe jött volna minden. De az angol nem hallgatott Hitler békeajánlataira, meg akarta ragadni az alkalmat a háborúra, mert világuralmát féltette. Szegény szép genialis Franciaország lett az áldozat! Mert az angol rávette, majdnem belekényszerítette a gyenge, részben bűnös francia államférfiakat a háborúba. Belevitte ígérettel, hazugsággal, csellel propagandával” (462). Bár ez a pár mondat a valós tények ismeretében hajmeresztően naivnak, tájékozatlannak és álságosnak tűnik, semmi újat nem mond a korabeli propagandához képest.

Hösnőnk tehát nem volt politikus alkat, ebben tökéletesen megfelelt a középosztály nőideáljának. De mi a helyzet az egyéb elvárásokkal, az asszonyi lét kiteljesítésével házastársként és anyaként? Hozzáállása itt hagy némi kívánnivalót maga után. Ifjú leány korában legfőbb vágya kétségekívül a házasság volt, de nem a házastársi önfeledő és a tanult asszonyi ideál lebegett a szeme előtt; ő tündökölni akart a megfelelően gazdag, befolyásos és nem utolsósorban mutatós férj oldalán, aki megfelelő kísérő lehet a nagyvilági élet megvalósításában. Megkockáztatjuk, aki nem bánja, hogy neje a domináns szereplő a családban. A gyermekvállalással kapcsolatosan sem osztálytipikus a véleménye: „... anyai örömök elé néztem. Nem örültem neki. Nem tartoztam a gyermekre éhes nők közé... Milyen prózai dolog egy gyerek! Egy visító, veresképű kis baba, akit folyton gondozni kell! Bárcsak nekem sokáig ne lenne gyermekem! És íme alig két hónap múlva a gyermek jelentkezett” (102–103). Júlia felfogása itt erősen eltér a tőle elvárttól, amely szerint a nő legfontosabb és legszentebb feladata a gyermeknevelés. Életviteléből erőteljesen hiányzik a jótékonykodás is, amely szintén elvárásként fogalmazódott meg az úri réteg asszonyai felé, akiknek erényeihez hozzátartozott a szociális érzékenység. Jótékonykodásról csak a háború kapcsán ejtett szót, akkor is erősen korlátozott kivételben: „Én nem jelentkeztem ápolónőnek, mert tanítanom kellett az iskolában, és nem bírtam volna, mert gyomoridegeim fellázadtak a vér és sebek látása közben, de délutánoként látogattam a kórházakat, cigarettákat, könyveket vittem a katonáknak. 1915 nyár elején megalakult az „Augusztja hajó”... A hajó... hajókázni vitte az üdülő katonákat a kórházakból... A katonajáratokon csakis a bizottság hölgyei és az azok által felhívott segédkező leányok, néhány újságíró, közreműködő művészek, művésznők vehettek részt... mindig volt zene, ének, szórakoztató előadás a szegény katonák számára” (380).

Összegzés

M. Hrabovszky Júlia kilépett a családi magánélet szűkös színteréről a közélet sokkal izgalmasabb terepére, így éppen saját életvitelével rombolta az úri középosztály által diktált, és általa is hön vallott antifeminista, konzervatív nézeteket. Azok a tulajdonságok, amelyek végül is lehetővé tették számára, hogy nehéz körülményei ellenére végig talpon maradjon és anyagi alapokat teremtsen magának, a nagy mértékű ambíció, az önzés, az önmegvalósítás vágya, éppen ezek akadályozták abban, hogy tökéletesen megvalósítsa osztályának elvárásait. Domináns személyiségét meg nem tagadhatván az magyarázza a kudarcot, amely másik oldalról a siker kulcsa.

Az önmegvalósítás vágyával, és ez különösképpen igaz az irodalmi körökre, Hrabovszky Júlia nyilván nem állt egyedül. Ezek a hölgyek sokszor hangoztattak antifeminista nézeteket, ugyanakkor önmagukat előtérbe helyező magatartásukkal nem álltak olyan messze a feministáktól, mint hitték. Szervezeteik, mint például a könyvben is megjelenő „Művészet és művelődés”, amely az intellektuális felfogású nők összegyűjtése céljából jött létre, nem céloztak meg politikai követeléseket; mégis már maga a meglétük ténye is demonstrált egy újfajta, önmagával és a társadalommal szemben más igényekkel fellépő nőtipust, amely úri középosztály ide vagy oda, erőteljesen feszegette a társadalom részéről számára biztosított kereteket.

Hrabovszky Juliát – és vele együtt többeket – a szükség vitte rá, hogy elszakadva a hagyományoktól dolgozzon, önfenntartóvá váljon, ugyanakkor azonban úgy hisszük lelki alkata is magában hordozta az önállóság, hovatovább függetlenség vágyát, amelyet hagyományos keretek között nem élhetett volna ki, és amely nélkül nem is válhatott volna olyan sikeressé mindabban, amit véghezvitt. Elzárkózott a feministáktól, mégis az általa kivívott helyzet, amelyet végül társadalmi presztízisének csonkulása nélkül sikerült megszereznie, ugyanazokra az előzményekre vezethető vissza, mint amelyek Bedy-Schwimmer Rózák számára megteremtették a kereteket a nők politikai jogainak követelését középpontba helyező mozgalmukhoz. Sőt, személyes példája – bár nyilván akarata ellenére – még erősíthette is e mozgalmakat. A gyökerek tehát azonosak voltak, s úgy véljük részben a vágyak is. Sok mindent elárul az, ahogyan Márai néhány mondatban jellemzi nagynénjét: „*Ha néha megkérdeztem, miért nem ment másodszer férjhez, zavartan elmosolyodott, aztán gőgösen fölvetette a fejét és utánozhatatlan hangsúllyal mondta: »Többre becsültem függetlenségemet, tu sais, mon cher...«*”³³ (8).

Irodalomjegyzék

A Nagy Asszonyok élete. Budapest, Singer és Wolfner, 1912.

Bonifertné Szigeti Márta (szerk.): *Nők a pályán.* Pécs, 1998.

Borgos Anna: Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerepáthágó a múlt századfordulón. *Holmi* 2007. febr. <http://www.holmi.org/2007/02/borgos-anna-vay-sandorsaroltaegy-konvencionalis-nemiszerepathago-a-mult-szazadfordulon> [2016. 10.11].

Fábri Anna (szerk.): *A nő és hivatása – Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777–1865.* Budapest, Kortárs Kiadó, 1999.

³³ tu sais, mon cher = tudod, kedvesem

- Fábr Anna: Hivatása: írónő. Nők irodalmi szerepvállalásának indítékai és lehetőségei a múlt század eleji Magyarországon. In Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile emlékkonferencia (2012. okt. 5.) kötete*. Magyar Művészeti Akadémia, 2013, 69–80.
- Fábr Anna: Író nők vagy írónők? A női dilettantizmus és professzionizmus kérdése a 19. sz.-i magyar irodalomban. In: *Rubicon*. 2001/6. sz. [online] http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/iro_nok_vagy_ironok_a_noi_dilettantizmus_es_professzionizmus_kerdese_a_19_szazadi_magyar_irodalomb/ [2016. 10. 28.]
- Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In Gyáni – Kövér 1998. pp. 169–341.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és történelem*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.
- Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- Heller Ágnes: *Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 2015.
- Írónők a hálón – M. Hrabovszky Júlia műveinek bibliográfiája [online] <http://ironok.elte.hu/index.php/bibliografia/90-menu/biblcikk/127-bibliografia-h#hrabovszky> [2017. 01. 11.]
- Írónők a hálón: Íróportrék – Szikra (Teleki Sándorné) [online] <http://ironok.elte.hu/index.php/portrek/szikra/92-szikra-elet/121-szikra> [2016. 10. 11.]
- Kádár Judit: *Engedelmes lázadók – Magyar írónők és nőideál-konstrukciók a 20. sz. első felében*. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2014.
- Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni és Kövér 1998, 13–166.
- M. Hrabovszky Júlia: Torma Zsófia. In *A Nagy Asszonyok élete*. Budapest, Singer és Wolfner, 1912.
- M. Hrabovszky Júlia: *Ami elmúlt*. Budapest, 2001. Helikon
- Nagy Endre: A dzsentroid hivatalnok a Monarchia korában. Tézisszerűségek egy hipotézisről. In *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 7. 1981, 147–162.
- Nagy Ildikó: Az úri középosztály a dualizmus korában. In: *Rubicon* 1998/7, 37–39.
- Pető Andrea: A magyarországi női politizálás rövid története és elméleti kérdései. In Bonifertné Szigeti Márta (szerk.): *Nők a pályán*. Pécs, 1998.
- Steinert Ágota: Babér és rózsalevél – Asszonysors a 19–20. század fordulójáról. In: M. Hrabovszky 2001, 465–481.
- Szécsi Noémi – Géra Eleonóra: *A budapesti úrinő magánélete*. Budapest, Európa Kiadó, 2016.
- Török Zsuzsa: A Wohl nővérek keresztvíz alatt. Két protestáns zsidó életpálya kezdete. *Századvég – Új folyam* 68. sz. 2013.2. pp. 41–58.